

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

ПОП ОЛЕНА ЮРІЇВНА

УДК 373.5.016:502/504(71)(043.3)

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ПІДЛІТКІВ У СЕРЕДНІХ ШКОЛАХ КАНАДИ

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Вінниця – 2021

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України, м. Вінниця

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор

Акімова Ольга Вікторівна,

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського, кафедра педагогіки,
професійної освіти та управління освітніми
зкладами, завідувач кафедри, м. Вінниця.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор

Бідюк Наталія Михайлівна,

Хмельницький національний університет,
кафедра іншомовної освіти та міжкультурної комунікації,
завідувач;

кандидат педагогічних наук, доцент

Нос Любов Степанівна,

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра початкової та дошкільної освіти,
заступник декана з наукової та навчально-методичної роботи.

Захист відбудеться «22» вересня 2021 року о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 05.053.01 у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, корпус 2, зала засідань.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21100, та на сайті університету за адресою www.vspu.edu.ua.

Автореферат розіслано «20» серпня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. М. Коломієць

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Реальна сучасна картина світу неможлива без відображення екологічних проблем, що набули в наш час глобального характеру. Взаємодія суспільства та природи на сучасному етапі історії людства стала настільки тісною, що втручання людини в навколишнє середовище, яке досить часто має хаотичний і безмежний характер, може призвести до незворотних процесів, що ставлять під загрозу існування людства взагалі.

Необхідність якнайшвидшого розв'язання проблем довкілля та реальна загроза екологічної кризи, що виникла внаслідок розширення сфери втручання людини в природу та споживацького ставлення до її ресурсів, визнається всією світовою громадськістю та передовою науковою думкою.

Проблеми охорони навколишнього середовища, організація раціонального використання природних ресурсів і створення умов для їх відтворення потребують глибоких знань законів природи та шляхів розумного природокористування ресурсів, підвищення рівня екологічної культури, грамотності і утвердження моральних цінностей у процесі взаємодії людини та природи. Саме це ставить екологічну освіту в ранг пріоритетних галузей педагогічної теорії та практики в усьому світі та в Україні, зокрема.

Значний внесок у розробку теоретичних засад функціонування педагогічних систем, дидактичних аспектів освіти, зокрема екологічної, здійснено у працях О. Акімової, А. Алексюка, Ю. Бабанського, Н. Бідюк, С. Гончаренка, Р. Гуревича, А. Захлебного, А. Коломієць, Н. Лазаренко, Л. Нос, В. Онищука, В. Паламарчук, О. Плахотник, О. Савченко, А. Степанюк, В. Червонецького.

Чимало українських науковців у своїх працях зверталися до проблем екологічної освіти та виховання в умовах шкільного та позашкільного освітнього процесу. Теоретико-методологічні засади екологічної освіти розкриваються у працях П. Бачинського, А. Волкової, В. Вербицького, С. Ковальова, В. Крисаченка, Г. Марченко, Г. Пустовіта, Н. Пустовіт, Г. Тарасенко, В. Червонецького та ін.

Важливість впливу знань про природу на формування моральних цінностей у свідомості особистості та ставлення її до довкілля відзначали вітчизняні вчені та педагоги І. Бех, В. Вернадський, С. Русова, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, К. Ушинський та ін.

Філософська площина формування екологічних знань вивчалася в працях М. Кисельова, І. Книша, В. Крисаченка, Г. Пустовіта.

Вивченню передового зарубіжного досвіду впровадження екологічної освіти присвячено низку наукових досліджень вітчизняних вчених: наприклад, США (В. Червонецький), Великої Британії (Н. Шкарбан, Г. Марченко, Я. Полякова, С. Старовойт), Німеччини (В. Ломакович, І. Рудковська, І. Лобачук), Австралії (В. Шарко), Польщі (О. Сорочинська), у країнах Європейського союзу (М. Бауер, А. Войтович, В. Глуха, Л. Загородня, О. Локшина, М. Чепіль) і узагальнююче дослідження екологічної освіти в країнах євроатлантичного регіону (В. Червонецький). Однак, цілісне педагогічне дослідження теорії і практики екологічної освіти в середніх школах Канади вітчизняними дослідниками не проводилося.

Загострення глобальних екологічних проблем та усвідомлення взаємозв'язку і взаємозалежності екологічних проблем спонукає світове співтовариство до спільних дій у напрямі подолання загрози екологічної кризи й активізації міжнародного співробітництва та інтеграції в галузі охорони навколишнього середовища та екологічної освіти. Розбудові та розвитку екологічної освіти сприяє діяльність таких всесвітньо відомих міжнародних організацій як ООН, ЮНЕСКО, ЮНЕП, ПААЕО тощо. Відповідно до «Порядку денного на XXI століття», прийнятого на конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро в 1992 р., екологічна освіта має розвивати екологічну свідомість та поведінку людей, що сприятимуть сталому розвитку суспільства. Сталий розвиток, зокрема, визначається як «розвиток, що задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби». Програма сталого розвитку вдосконалювалася на таких конференціях: Глобальний екологічний форум «Міста і сталий розвиток» в Манчестері (1994 р.) та Глобальний екологічний форум «Habitat – II» у Стамбулі (1996 р.). Наступні конференції з питань сталого розвитку «Ріо+5» (1997 р.) та «Ріо+20» (2012 р.) були присвячені питанням розробки стратегії скорочення рівня бідності та сприяння розвитку соціальної справедливості та забезпечення заходів охорони довкілля. Ідея освіти для сталого розвитку одержала подальше поширення на 70-й сесії генеральної асамблеї ООН у Нью-Йорку (2015 р.), де було прийнято Порядок Денний «Освіта - 2030», пункт 4.7 якого наголошує на необхідності забезпечення умов одержання знань і навичок, необхідних для сприяння сталому розвитку, в тому числі, зокрема, за допомогою освіти для сталого розвитку.

Закони України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2021), Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, Концепція екологічної освіти в Україні (2001) тощо передбачають вивчення та впровадження позитивного світового досвіду освіти взагалі та екологічної освіти, зокрема. Підвищення інтересу до вивчення передового зарубіжного досвіду здійснення екологічної освіти та посилення розуміння необхідності його впровадження у вітчизняний освітній процес з метою вдосконалення та подальшої розбудови екологічної освіти в Україні сприятимуть підготовці громадян з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості й культури та інтеграції України до світового освітнього простору.

Одержання екологічних знань, необхідних для усвідомлення проблем довкілля, подальше використання їх на практиці, формування екологічно-доцільної поведінки, закладання основ екологічної культури та виховання відповідних моральних цінностей реалізується у світовій практиці в змісті шкільної екологічної освіти у рамках середньої загальноосвітньої школи.

Високим рівнем розвиненості та систематичності характеризуються шкільні еколого-освітні програми таких високорозвинених країн як США, Велика Британія, Німеччина, Франція, Японія та інші.

Сьогодні Канада є країною з високим рівнем розвитку промисловості та науково-технічного прогресу, наслідки яких суттєво впливають на стан навколишнього середовища. Саме це зумовило багатовекторний розвиток екологічної освіти в Канаді, що базується на загальнолюдських цінностях, гуманізмі, має комплексний характер і

здійснюється як у процесі класної роботи, так і у позаурочній та позашкільній освітній діяльності.

З метою розбудови екологічної освіти науковцями та освітянами Канади здійснюються чисельні науково-педагогічні дослідження у зазначеній галузі. Так, упродовж другої половини ХХ - початку ХХІ ст. в Канаді вивчається філософсько-педагогічне підґрунтя екологічної освіти (А. Дренгсон, Дж. Міллер, Д. Опп, Д. Селбі, Ф. Капра, Дж. Кларк, П. Коркоран), історичний розвиток екологічної освіти Канади (У. Степп, Д. Опп, Л. Шарп, К. Бирчард, Д. Хаммерман), питання вдосконалення екологічної освіти та її інтенсифікація в середніх школах (Дж. Райс, В. Рот, Д. Бегм, Т. Пак, Г. Самуель), питання реалізації неформальної екологічної освіти школярів Канади (Л. Ахо, С. Беррі, Д.А. Гелбрейт, Ш. Кананау, Дж. Курьє, Л. МакАйвор).

Однак нині в Україні ще немає узагальненої характеристики й аналізу розвитку системи екологічної освіти в середніх школах Канади. Актуальність цієї проблеми та її недостатня вивченість зумовили вибір теми нашого дисертаційного дослідження **«Екологічна освіта підлітків у середніх школах Канади»**.

Вивчення досвіду впровадження екологічної освіти в середніх школах Канади буде корисним для України, як для країни, що стоїть на шляху інтеграції до світового освітнього простору та для подальшого вдосконалення вітчизняної системи освіти.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою науково-дослідних тем: кафедри педагогіки, професійної освіти і управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Світові тенденції розвитку освіти в Україні та за кордоном» (Державний реєстраційний № 0104U000529) (протокол № 1 від 28.08.2007 р.), «Методологія і технологія моніторингу якості педагогічної діяльності» (РК №0108U0001064), «Теорія та методологія педагогічної підтримки особистісного розвитку майбутніх учителів» (РК № 0111U001620), «Педагогічний супровід особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя» (РК № 01119U102999).

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 5 від 27.12.2006 р.) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології в АПН України 25 вересня 2007 р., (протокол № 7).

Мета дослідження полягає у виявленні передумов та аналізі розвитку теорії та практики екологічної освіти в середніх школах Канади в другій половині ХХ - початку ХХІ століть, що сприятиме розбудові екологічної освіти в Україні.

Об'єкт дослідження: екологічна освіта у середніх школах Канади.

Предмет дослідження: розвиток екологічної освіти підлітків у середніх школах Канади (друга половина ХХ - початок ХХІ століття).

Відповідно до об'єкта, предмета і мети були сформульовані такі **завдання дослідження:**

1. Визначити соціально-історичні та культурно-педагогічні передумови розвитку екологічної освіти в Канаді в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.;

2. Дослідити генезу та обґрунтувати періодизацію розвитку у досліджуваній період ідеї екологічної освіти в Канаді.

3. Виокремити особливості формування змісту екологічної освіти та визначити форми, методи, технології екологічної освіти підлітків у середніх школах Канади.

4. Виявити основні тенденції розвитку екологічної освіти підлітків у середніх школах Канади (середина XX – початок XXI століття);

5. Виявити перспективні шляхи імплементації досвіду екологічної освіти підлітків у середніх школах Канади у сучасний український освітній простір.

Хронологічні межі дослідження охоплюють середину XX – початок XXI століття. Нижня межа – середина XX століття – визначена періодом активного зростання педагогічного руху на захист природного довкілля, спрямованого на гармонізацію взаємин між людиною і природою. Верхня межа – початок XXI століття – визначена сучасним станом розвитку екологічної освіти в Канаді, що здійснює значний вплив на формування екологічної свідомості та культури учнівської молоді.

Методи дослідження. У процесі роботи використовувались методи, традиційні для історико-педагогічних досліджень: загальнонаукові, що включають аналіз, систематизацію, синтез, порівняння, зіставлення, узагальнення тощо, з метою вивчення, систематизації та групування виявлених історико-педагогічних явищ, фактів і надбань вчених; пошуково-бібліографічний, що дав змогу проаналізувати, систематизувати та одержати необхідний інформаційний матеріал з науково-педагогічних друкованих джерел, бібліотечних фондів, статистичних даних і законодавчих документів системи освіти Канади; історико-педагогічні методи, котрі включають ретроспективний, історико-структурний, порівняльно-історичний, логіко-системний аналіз, що надали можливість простежити хронологію історико-педагогічних явищ, визначити основні етапи розвитку екологічної освіти в Канаді; понятійно-термінологічний аналіз, завдяки якому було сформульовано сутність поняття «екологічна освіта»; узагальнення та систематизація опрацьованих матеріалів, що дало можливість сформулювати висновки дослідження.

Джерельна база дослідження:

- матеріали й документи міжнародних конференцій, нарад і семінарів з проблем екологічної освіти: The 1972 United Nations Conference on the Environment in Stockholm, Sweden (Recommendation 96); The United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization conference in Belgrade, Yugoslavia (The Belgrade Charter); First Intergovernmental Conference on Environmental Education in Tbilisi (1977), Tbilisi Declaration; Московський міжнародний конгрес з екологічної освіти, СРСР (1987); United Nations Conference on Environment and Development in Rio de Janeiro, Brazil, Rio Declaration (1992); International Conference on Environment and Society: Education and Public Awareness for Sustainability, Thessaloniki, Greece (1997), the Declaration of Thessaloniki; The United Nations Decade of Education for Sustainable Development (2005–2014): resolution; Education for sustainable development in the framework of the 2030 Agenda for Sustainable Development: resolution (2017).

- міжнародні, державні та урядові документи щодо розвитку шкільної екологічної освіти: The Belgrade Charter; The Tbilisi Declaration; Agenda 21; Report of

the Brundtland Commission on Environment and Development; the NAAEE's National Project for Excellence in Environmental Education; NAAEE Environmental Studies in the K-12 Classroom: A Teacher's View; Non-formal Environmental Education Programs: Guidelines for Excellence; Joint Declaration of Provincial and Territorial Ministers of Education «Learn Canada 2020»; UNESCO 2030 Agenda for Sustainable Development; UNESCO Action Plan «Education 2030».

- зарубіжна педагогічна періодика: «Advances in environmental Psychology: Environment and Health», «Applied Environmental Education and Communication», «Canadian journal of science, mathematics, and technology education», «Ecological Issue», «Educational Technology Research and Development», «Environmental Education», «Environmental Education Research», «Environmental Philosophy», «Environmental Science and Technology», «International Journal of Environmental Education and Information», «Resources, Conservation and Recycling», «Science Education», «The Canadian Journal of Environmental Education», «The Journal of Environmental Education», «The Journal of Experiential Education».

У дослідженні використано фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, фонди Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. Сухомлинського, Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки імені К. А. Тімірязєва, бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, University of Toronto Libraries.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягає у тому, що:

- *вперше* комплексно проаналізовано соціально-історичні, культурно-педагогічні передумови розвитку екологічної освіти в Канаді у другій половині XX – на початку XXI ст.; науково обґрунтовано періодизацію розгортання у досліджуваний період ідеї екологічної освіти в Канаді: I етап (1940 – 1950) – формування загальнонаукового інтересу до феномену екологічної освіти та поява позашкільної табірної природоохоронної освіти; II етап (1960 – 1980) – поява формальної екологічної освіти в середніх школах Канади; III етап (1990 – дотепер) – етап переорієнтації екологічної освіти в Канаді на освіту для сталого розвитку; *виокремлено* особливості формування змісту екологічної освіти підлітків у середніх школах Канади (середина XX – початок XXI століття); *визначено* форми, методи й технології екологічної освіти підлітків у середніх школах Канади; *виявлено* вплив неформальної екологічної освіти та громадських природоохоронних організацій Канади на формування екологічного світогляду учнів середніх шкіл Канади; визначено шляхи вдосконалення переддипломної та післядипломної екологічної підготовки педагогічних фахівців; *виявлено* шляхи імплементації досвіду екологічної освіти підлітків у середніх школах Канади в систему освіти України;

- *уточнено* та поглиблено змістове наповнення поняття «екологічна освіта підлітків у середніх школах Канади»; у науковий обіг уведено маловідомі для сучасної української науки оригінальні історико-педагогічні джерела, що доповнюють і уточнюють відомості про екологічну освіту підлітків у середніх школах Канади в період із середини XX – до початку XXI століття;

- *подальшого розвитку одержали* конструктивні ідеї, що характеризують стратегію екологічної освіти підлітків у середніх школах Канади, котра відкриває нові можливості в сфері впровадження екологічної освіти в середніх школах України.

Практичне значення одержаних результатів дослідження.

Сформульовані положення і висновки дослідження, що відтворюють особливості здійснення екологічної освіти підлітків у середніх школах Канади, можуть бути застосовані для розбудови та розширення можливостей системи екологічної освіти в Україні.

Результати дослідження можуть бути використані для розробки фахової навчально-методичної літератури та програм з екологічної освіти для учнів середніх шкіл України, для реалізації проєктів природоохоронного спрямування, підготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів і можуть бути використані дослідниками з історії педагогіки, порівняльної педагогіки і філософії освіти. Джерельна база дисертації та використана термінологія будуть корисними іншим дослідникам цієї галузі.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/23 від 02.06.2021 р.); Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 111/02-13 від 09.03.2021 р.); Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка № 231 від 02.06.2021 р.); Волинського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-28/03/1523 від 03.06.2021 р.); Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (довідка № 321 від 03.06.2021 р.); Хмельницького національного університету (довідка № 33 від 03.06.2021р.).

Апробацію результатів дослідження здійснено на науково-практичних конференціях різного рівня:

- *міжнародних* – «Педагогіка та психологія: досягнення та перспективи» (Київ, 2012); «Педагогіка і психологія: сучасні тенденції та чинники розвитку» (Одеса, 2013); «Педагогічні та психологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів» (Львів, 2013); «Актуальні питання теоретичного та практичного розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук» (Львів, 2013); «Педагогіка та психологія: питання науки та практики» (Одеса, 2013); «Теоретичні та прикладні аспекти розвитку науки» (Київ, 2017); «Психологія та педагогіка на сучасному етапі розвитку наук: актуальні питання теорії та практики» (Одеса, 2017); «Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні» (Львів, 2020);

- *всеукраїнській науково-практичній конференції* - «Хімічна та екологічна освіта: стан і перспективи розвитку» (Вінниця, 2008), звітних конференціях кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами (2017 - 2020 рр.) Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Публікації та особистий внесок здобувача. Основні результати дослідження опубліковано у 25 одноосібних наукових працях, з яких 14 – у наукових фахових виданнях, 1 – у зарубіжному виданні, 10 – в інших виданнях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків (273 найменування, з них – 204 іноземною мовою). Повний текст дисертації складає 308 сторінок. Основний зміст роботи викладений на 202 сторінках. Дисертація містить 11 додатків на 67 сторінках. Роботу ілюструють 4 таблиці і 5 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, об'єкт, предмет, завдання; схарактеризовано методи дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення дисертації; представлено відомості про апробацію та впровадження одержаних результатів і структуру дослідження.

У **першому розділі** – **«Екологічна освіта підлітків у середніх школах Канади як педагогічна проблема»** – визначено соціально-історичні та культурно-педагогічні передумови розвитку екологічної освіти в Канаді у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.; розкрито генезу та обґрунтовано періодизацію розвитку у досліджуваний період ідеї екологічної освіти в Канаді.

Проведений аналіз історичних, соціальних, культурних і педагогічних передумов і чинників дозволив визначити три етапи розвитку екологічної освіти в Канаді в період з середини ХХ до початку ХХІ століття.

Перший етап розвитку екологічної освіти (1940-1950 рр.). У процесі дослідження нами з'ясовано, що на початку свого становлення екологічна освіта школярів у Канаді зводилась до навчання і виховання дітей у позакласних умовах і передбачала вивчення природи методом спостереження за межами шкільного приміщення, на території природних таборів. В її основу була покладена концепція консерваціоналізму або техноцентризму, так званого «поверхневого інвайронменталізму», що розглядала довкілля як ресурс, яким потрібно керувати. Основною метою екологічної освіти того часу було виховання молодого покоління, здатного зменшити вплив на навколишнє середовище за допомогою суто технологічних засобів або наукових рішень, екологічна освіта вказаного періоду передбачала лише передачу інформації про навколишнє середовище або напрацювання навичок, котрі вважалися корисними для довкілля. Недолік екологічної освіти вказаного періоду полягав у тому, що вона сприймала як належне домінуючий на той час споживацький світогляд.

Другий етап - (1960-1980 рр.). Прийняття законів з охорони довкілля, поява нових екологічних міністерств, «зелених шкіл», екологічних курсів у коледжах та університетах сприяли подальшому розвитку екологічної освіти в Канаді. В її основу, на противагу «поверхневому інвайронменталізму» попереднього етапу, була покладена концепція «радикальної екології», що наголошувала на важливості активної природоохоронної діяльності винятково з позицій рівноправності всіх живих істот у системі живого світу. Екологічна освіта того періоду, заснована на

радикальній екології, заохочувала учнів активно захищати природу не заради власної користі, а заради самої природи, наголошувала на важливості практичного досвіду і необхідності встановлення особистого контакту з природою.

Третій етап - (початок 1990-х років – дотепер). Перехід до екологічної освіти сучасного періоду відбувся в Канаді під егідою Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку, що відбулась у Ріо-де-Жанейро в 1992 р., і прийнятих там «Порядку денного на XXI століття» та Концепції сталого розвитку, що передбачає розвиток суспільства, забезпечує потреби нинішніх поколінь, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. У цей період відбувається переорієнтація екологічної освіти на освіту для сталого розвитку, котра розглядає питання захисту довкілля у тісному зв'язку з питаннями соціального та економічного характеру.

У такий спосіб екологічна освіта в Канаді еволюціонувала від екологічної освіти, спрямованої суто на вивчення та збереження природних ресурсів, до екологічної освіти для сталого розвитку, де остання вважається більш широким поняттям, оскільки охоплює, окрім екологічних, значну частину соціальних та економічних питань.

У процесі дослідження з'ясовано, що нині немає єдиного визначення, котре б охоплювало все різноманіття концепцій, підходів і філософій, що лежать в основі екологічної освіти. Натомість є низка визначень, яким притаманні певні спільні риси. Основними і найбільш фундаментальними вважаються такі: усвідомлення зв'язку між людиною і довкіллям та розуміння природи і впливу людини на неї; спонування до збереження людського життя та його якості, що випливає з потреби визнати необхідність розуміння наслідків дій людей щодо погіршення стану навколишнього середовища та сприяння розвитку особистої відповідальності за збереження навколишнього середовища, яка передбачає довгострокові зобов'язання всього людства щодо управління довкіллям з метою підтримки та покращення якості людського життя. Канадські освітяни розуміють екологічну освіту як всебічний безперервний процес, що відповідає вимогам сучасного мінливого світу. Вона повинна підготувати молоде покоління до життя, озброївши його розумінням основних проблем сучасного світу і надавши йому засоби для здійснення активної діяльності з метою покращення життя та збереження природного середовища.

З'ясовано, що в нормативно-педагогічній літературі Канади є низка термінів для позначення екологічної освіти. Так, у документі «A Framework for Environmental Learning and Sustainability in Canada» (Програма екологічного навчання і освіти для сталого розвитку в Канаді) зазначається, що в Канаді є широкий спектр термінів, що використовуються для позначення екологічної освіти: екологічна освіта (ecological education, environmental education), місцево-орієнтована освіта (place-based education), освіта у галузі збереження дикої природи (wilderness education), освіта у галузі збереження ресурсів (conservation education), позакласна екологічна освіта (outdoor education), екологічна грамотність (environmental literacy) та дедалі частіше на сучасному етапі зустрічаємо термін «освіта для сталого розвитку» (sustainability education або education for sustainable development). У деяких питаннях ці терміни є

взаємозамінними, а в деяких вони відображають істотні відмінності у філософії чи в підходах до навчання.

Аналіз джерельної бази свідчить про те, що підхід канадських педагогів до цілепокладання в екологічній освіті збігається з загальносвітовими тенденціями. Метою екологічної освіти є виховання світового населення, яке усвідомлює факт наявності екологічних проблем та занепокоєне з цього приводу, володіє відповідними знаннями, має навички, ставлення, мотивацію та готовність працювати індивідуально та колективно з метою вирішення поточних проблем та запобігання новим. Акцент робиться на важливості знання і розуміння екологічних проблем, причин їх виникнення та розв'язання на локальному і глобальному рівнях, а також на інтегрованому сприйнятті проблем довкілля, накопиченні знань та формуванні цінностей, поглядів і практичних навичок для відповідальної та ефективної участі у попередженні та вирішенні екологічних проблем. Реалізація мети екологічної освіти відбувається шляхом розв'язання конкретних завдань - накопичення екологічних знань; сприяння усвідомленню учнями себе частиною природи; виховання любові до природи та прагнення берегти та примножувати її багатства; розвиток уявлення про цілісність світу природи; формування вмінь та навичок природоохоронної діяльності.

Дослідженням установлено, що під змістом екологічної освіти в Канаді розуміють систему знань про взаємодію природи і суспільства, систему вмінь та навичок з вивчення та охорони природи та правил ставлення до неї, сукупність світоглядних ідей, якими учні оволодівають у процесі навчання. Наявність та єдність цих елементів у змісті екологічної освіти є запорукою досягнення мети екологічної освіти. Також установлено, що успішність реалізації змісту екологічної освіти залежить як від актуальності питань, що вивчаються, так і від форм її здійснення.

Як свідчить аналіз наукових джерел, основними формами екологічної освіти є формальна, неформальна та інформальна освіта. Формальна освіта забезпечує досягнення здобувачів на основі визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, що визнаються державою. Неформальна екологічна освіта – це організована освітня діяльність, що відбувається за межами формальної шкільної системи і передбачає еколого-просвітницьку діяльність або програми, котрі пропонуються громадськими організаціями, молодіжними групами, музеями, зоопарками та природними центрами тощо. Отже, неформальна освіта – навчання поза її формальною системою, що не передбачає одержання певного документу після закінчення навчання. Інформальне навчання – це процес формування і збагачення установок, освоєння нових знань і вмінь, що відбувається поза межами системи освіти як специфічним соціальним інститутом, тобто впродовж повсякденної життєдіяльності людини через спілкування, читання, відвідування установ культури, навчання на своєму досвіді.

У другому розділі – **«Теоретико-методичні засади екологічної освіти підлітків у середніх школах Канади»** – схарактеризовано теоретичні засади та виокремлено особливості формування змісту екологічної освіти; визначено форми, методи, технології екологічної освіти підлітків у середніх школах Канади; виявлено

основні тенденції розвитку екологічної освіти підлітків у середніх школах Канади (середина XX – початок XXI століття).

Дослідженням визначено три способи впровадження екологічної освіти в шкільні навчальні програми Канади. Перший спосіб передбачає викладання предмету «Екологія» в якості окремого курсу в старших класах середньої школи. Прихильники другого способу вважають за потрібне інтегрувати екологічну освіту в наявні шкільні навчальні програми. Третій спосіб, найбільш поширений на сучасному етапі, полягає у поєднанні інтеграції екологічної освіти в навчальні програми з інших предметів і викладання екологічної освіти окремим предметом у старших класах середньої школи.

Аналіз джерельної бази засвідчує, що інтегрований підхід до викладання екологічної освіти передбачає внесення питань з екологічної проблематики до шкільних навчальних програм з усіх загальноосвітніх дисциплін шкільного курсу навчання.

Як свідчить аналіз науково-педагогічної та методичної літератури, для досягнення мети екологічної освіти, а саме виховання екологічно-свідомого молодого покоління педагоги Канади використовують різноманітні форми і методи екологічної освіти в комплексі, проте значна перевага надається методам, що базуються на конструктивістській теорії навчання, тобто методам, які передбачають активне конструювання підлітками власних нових знань про те, яким чином влаштований світ навколо них шляхом безпосередньої взаємодії з навколишнім середовищем, через дослідження, реальний досвід та соціальні взаємовідносини. Найбільш поширеними є методи проєктів, дискусій, проблемно-пошуковий метод, навчання через досвід та проблемне навчання. Ці методи дозволяють учням побудувати власне розуміння проблеми засобами практичного та теоретичного дослідження. Вони спрямовані на вивчення теоретичних понять та розвиток практичних навичок вирішення проблем у реальному контексті екологічних питань і сприяють формуванню компетентностей та навичок, необхідних для вирішення питань екологічної безпеки, виховання екологічної свідомості та екологічно-доцільної поведінки молоді.

Підвищенню професійної компетентності вчителів з екологічної освіти в Канаді приділяється значна увага з боку освітян, науковців та урядових структур. Висока кваліфікація вчителів, які працюють у галузі екологічної освіти є запорукою її успішного впровадження. Дослідження канадських педагогів щодо шляхів вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів до екологічної освіти в школі та способів подолання перешкод у процесі екологізації освіти сприяють конструктивнішому розв'язанню цієї проблеми. Педагогічні заклади освіти на кшталт педагогічних коледжів та університетів додають у навчальні плани додипломної та післядипломної освіти спеціалізовані курси з еколого-професійної підготовки вчителів.

У третьому розділі – «Компаративний аналіз розвитку екологічної освіти підлітків у середніх школах Канади та імплементація прогресивного досвіду в загальноосвітні заклади України» – визначено сучасні тенденції та напрями розвитку екологічної освіти підлітків у середніх школах Канади та визначено перспективні напрями імплементації інноваційних ідей розвитку екологічної освіти Канади в систему освіти України.

На основі вивчення автентичних джерел установлено, що однією з сучасних тенденцій розвитку екологічної освіти підлітків у Канаді є посилення ролі неформальної екологічної освіти, що здійснюється як в умовах школи в позаурочний час у гуртках та клубах, так і у розгалуженій мережі установ позашкільного виховання, а саме на базі природних парків і центрів, ботанічних садів, музеїв, зоопарків, громадських організацій тощо.

Шкільні гуртки та клуби є ефективними осередками здійснення неформальної екологічної освіти в межах школи. Їх діяльність, заснована на принципах добровільності, науковості, відповідності матеріалу віку учня, практичної значущості одержаних знань, краєзнавства та взаємоповаги поглиблює відповідні знання учнів, сприяє розвитку інтелектуальної та фізичної спроможності дітей, реалізує їх творчий потенціал, розвиває природоохоронну ініціативу та світогляд молодого покоління.

У процесі дослідження встановлено, що природні парки, центри, ботанічні сади та музеї відіграють важливу роль у екологічній освіті. Здійснення екологічної освіти на базі зазначених закладів надає молодому поколінню можливість дізнатися про рослинний і тваринний світ, середовище його існування та загрози його зникнення, дослідити шляхи зменшення впливу на навколишнє середовище та зрозуміти роль природних парків та центрів, ботанічних садів, музеїв та зоопарків у збереженні біорізноманіття, та сформуванню ставлення, поведінку та навички, необхідні для вирішення екологічних проблем.

Діяльність громадських організацій, рухів і національних природоохоронних програм Канади, що впроваджують різноманітні види природоохоронної діяльності, є важливою складовою екологічної освіти в Канаді та сприяє індивідуальному розвитку школярів і соціалізації особистості шляхом залучення їх до вивчення природи та розв'язання екологічних проблем.

Установлено, що єдність сім'ї та школи в екологічному вихованні молодого покоління є важливим напрямом у розвитку екологічної освіти в Канаді. Сім'я, яка є основним носієм культурних та світоглядних установок і правил поведінки та одним з основних осередків суспільства, що формує екологічно доцільну поведінку дітей, здатна найефективніше закласти основи екологічної культури та свідомого ставлення до довкілля. Розуміння цього спонукає освітян і сім'ю спрямувати свої спільні виховні зусилля на формування нового екологічного мислення молодого покоління. Шкільні екологічні програми, за якими навчаються діти безпосередньо позитивно впливають не тільки на екологічну свідомість та поведінку школярів, а й опосередковано впливають на їхніх батьків. Спільна дитячо-батьківська участь у природоохоронній діяльності сприяє формуванню екологічно-доцільної поведінки батьків, які, зі свого боку, позитивно впливають на власних дітей. Діти, залучені до цих програм виховуються як екологічно-свідомі особистості, які на власному прикладі демонструватимуть своїм дітям дбайливе ставлення до довкілля. Таким чином забезпечується безперервність екологічної освіти.

Імплементация інноваційних ідей розвитку формальної, неформальної та інформальної екологічної освіти, що довели свою ефективність у Канаді, в український освітній простір сприятиме формуванню успішної системи екологічної освіти в Україні.

та загалом підвищить мотивацію громадян України до захисту навколишнього середовища та досягнення сталого розвитку.

ВИСНОВКИ

1. На основі вивчення наукової літератури Канади та дослідження матеріалів стратегічних документів світових організацій доведено, що екологічна освіта є соціально-педагогічною системою, її функціонування визначається історично-обумовленими цілями екологічної освіти, що відображені в нормативних документах різного рівня і послідовно реалізуються через систему середньої освіти Канади. Під впливом соціального замовлення суспільства та педагогічної науки мета екологічної освіти підлітків в середніх школах Канади конкретизується в завданнях, що визначають зміст екологічної освіти, форми, методи та засоби навчання. Аналіз канадських наукових та бібліографічних джерел з питань екологічної освіти (урядові документи, дисертації, монографії, наукові статті, методичні розробки), дозволяє стверджувати, що канадська система екологічної освіти має вагомі здобутки в галузі розробки ефективних методів впровадження та вдосконалення формальної екологічної освіти школярів. Вітчизняні наукові доробки містять ґрунтовні напрацювання у галузі екологічної освіти, проте вивчення канадського досвіду із зазначеної галузі педагогічної теорії та практики може сприяти розбудові вітчизняної екологічної освіти.

2. Розроблено та обґрунтовано авторську періодизацію розвитку екологічної освіти в Канаді та виявлено основні тенденції відповідно до кожного етапу. Розвиток екологічної освіти в Канаді відбувався упродовж трьох основних етапів. Перший етап (1940-1950) – зародження табірної екологічної освіти в Канаді. Характерною ознакою цього етапу було навчання і виховання дітей у позакласних умовах та вивчення природи методом спостереження за межами шкільного приміщення, переважно на території природних таборів. У основу тогочасної освіти була покладена концепція «поверхневого інвайронменталізму», яка розглядала довкілля як ресурс, яким потрібно керувати. До основних тенденцій цього періоду віднесено такі: спрямованість на виховання «натуралістів», що володіють певним рівнем природоохоронних знань та практичних навичок поведінки у довкіллі; орієнтація на споживацький світогляд. Другий етап (1960-1980) – формування екологічної освіти як окремого напрямку освітньої діяльності. Тогочасна екологічна освіта наголошувала на важливості природоохоронної активності з позицій рівноправності всіх живих істот у системі живого світу. Основні тенденції такі: пошуки нових форм навчання; поява нових методичних підходів; поширення обміну досвідом. Третій етап (1990-дотепер) – переорієнтація екологічної освіти на освіту для сталого розвитку, що розглядає питання захисту довкілля у взаємозв'язку з питаннями соціального та економічного характеру. Основні тенденції: інтеграція природничих, суспільних та гуманітарних дисциплін у здійсненні екологічної освіти; міжнародна співпраця.

3. Дослідженням установлено, що канадські освітяни розуміють екологічну освіту як всебічний безперервний процес, який відповідає вимогам сучасного мінливого світу, надає молодому поколінню розуміння основних екологічних

проблем сьогодення з метою покращення життя та збереження природи і виховує екологічно грамотних громадян для побудови сталого майбутнього. Це досягається шляхом накопичення екологічних знань, сприяння усвідомленню учнями себе частиною природи, виховання любові до природи та прагнення до її збереження, розвитку уявлення про цілісність світу природи, формування вмінь та навичок природоохоронної діяльності.

Під змістом екологічної освіти в Канаді розуміємо систему знань про взаємодію природи і суспільства, вміння та навички з вивчення та охорони довкілля та сукупність світоглядних ідей, якими учні оволодівають під час навчання. Єдність цих елементів у змісті екологічної освіти сприяє досягненню мети екологічної освіти. Успішність реалізації змісту екологічної освіти залежить від актуальності питань, що вивчаються, та форм її здійснення: формальної, неформальної і інформальної.

Визначено три способи впровадження екологічної освіти в шкільні навчальні програми Канади. Відповідно до першого способу, екологічна освіта впроваджується шляхом викладання предмету «Екологія» в якості окремого курсу в випускних класах середньої школи. Відповідно до другого, екологічна освіта інтегрується в наявні шкільні навчальні програми з інших предметів. Третій спосіб (найпоширеніший нині), передбачає поєднання інтеграції екологічної освіти в навчальні програми з інших предметів та викладання екологічної освіти окремим предметом у старших класах середньої школи. З метою впровадження екологічної освіти на інтегративній основі розробляються відповідні навчальні програми, цілями яких є оволодіння учнями новими теоретичними знаннями, формування умінь та навичок шляхом самостійних відкриттів, розв'язання проблемних завдань, що сприятиме зміні системи ціннісних орієнтацій, ставлень і зразків поведінки, необхідних для вирішення екологічних проблем. Спільними рисами цих програм є їх міждисциплінарність, практична спрямованість навчання та поєднання форм, методів та засобів навчання у відповідності до змісту екологічної освіти. Установлено, що важливою умовою досягнення мети екологічної освіти в школі є застосування інтегрованого і міждисциплінарного підходів до викладання екологічної освіти в Канаді. Ці підходи забезпечують комплексне висвітлення проблем довкілля в усіх предметах шкільного курсу навчання і у такий спосіб сприяють формуванню цілісного розуміння школярами екологічних проблем і усвідомленню взаємозв'язку всього живого в природі з метою гармонізації взаємин людини та довкілля.

4. Однією з провідних тенденцій у сучасній екологічній освіті Канади є посилення ролі неформальної та інформальної екологічної освіти. Основною метою неформальної екологічної освіти Канади є залучення молодого покоління до вивчення й охорони довкілля та формування екологічно-доцільної поведінки. Неформальна екологічна освіта учнів середніх шкіл характеризується активною взаємодією зі школами, відповідністю провінційним та територіальним шкільним навчальним програмам, зв'язком з регіональними та глобальними екологічними проблемами, орієнтацією на краєзнавство, тісним співробітництвом з природоохоронними організаціями та врахуванням рішень міжнародних

конференцій, конгресів і нарад з впровадження та розвитку екологічної освіти, що проводяться під егідою ЮНЕСКО - ЮНЕП і ООН. Акцент у позаурочні часи робиться на практичній природоохоронній діяльності, що сприяє розширенню світогляду, стимулює саморозвиток і самореалізацію учнів. Поєднання формальної, неформальної та інформальної екологічної освіти забезпечує її безперервність.

Сучасну екологічну освіту Канади також характеризує тенденція до посилення ролі сім'ї з метою забезпечення безперервності освіти. Виховання екологічно-свідомої особистості можливо забезпечити лише спільними зусиллями сім'ї та школи. Шкільні екологічні програми, за якими навчаються діти, чинять позитивний вплив на розвиток екологічно-доцільної поведінки як школярів, так і їх батьків. Спільна участь дітей та їх батьків у природоохоронній діяльності сприяє підвищенню рівня екологічної поінформованості, формуванню свідомого ставлення до довкілля та екологічної культури молодого покоління. Діти, залучені до зазначених програм показують вищий рівень екологічної свідомості, що в майбутньому сприятиме активнішим проявам екологічно-доцільної поведінки свідомих громадян, які на власному прикладі демонструватимуть своїм дітям дбайливе ставлення до довкілля. Освітні екологічні програми впливають на розвиток стійкої екологічної поведінки та ставлення до проблем довкілля як дітей, так і їх батьків.

Установлено, що досягнення мети екологічної освіти в школі можливе лише за умови належної еколого-професійної підготовки майбутніх вчителів. У світлі історичного аналізу процесу становлення і розвитку еколого-педагогічної освіти окрема увага приділяється процесу переорієнтації педагогічної освіти в напрямку сталого розвитку, яка означає актуалізацію екологічної освіти в рамках системи підготовки вчителів. Підготовка фахівців здійснюється за відповідними еколого-освітніми програмами, що відрізняються тривалістю та змістом навчання на різних рівнях освіти. Ефективними шляхами професійного вдосконалення кваліфікації вчителів у галузі екологічної освіти є участь у науково-методичних заходах, конференціях та вебінарах, присвячених питанням екологічної освіти. У такий спосіб учителі вдосконалюють свої професійні компетенції.

5. Виявлено перспективні підходи й технології організації екологічної освіти в Канаді, що заслуговують на імплементацію в систему екологічної освіти України. Реалізація цих завдань можлива в таких напрямках: забезпечення міжнародної співпраці України в галузі екологічної освіти з метою обміну досвідом та інформацією між країнами-членами міжнародних об'єднань з питань розбудови екологічної освіти і продукування спільних інноваційних ідей щодо підвищення ефективності екологічної освіти; модернізація системи формальної шкільної екологічної освіти в Україні шляхом впровадження в середніх школах України, за прикладом Канади, інтегрованих навчальних програм з екологічної освіти, використання діяльнісного підходу у здійсненні екологічної освіти, впровадження сімейних шкільних екологічних програм, створення екошкіл; переорієнтація вищої педагогічної освіти на педагогічну освіту для сталого розвитку шляхом створення відповідних кафедр, розробки науково-методичної літератури, розширення можливостей викладачів щодо впровадження екологічної освіти в навчальні програми курсів, що викладаються та впровадження в педагогічних закладах вищої

освіти України обов'язкової еколого-педагогічної практики майбутніх педагогів; посилення ролі неформальної екологічної освіти, зокрема завдяки створенню центрів екологічної освіти на базі вітчизняних ботанічних садів, парків та заповідників, становлення зазначених закладів як освітніх центрів з підвищення екологічної обізнаності школярів і функціонування вітчизняних природоохоронних громадських та молодіжних організацій як осередків позашкільної екологічної освіти.

Отже, мети дослідження досягнуто, завдання виконані.

Здійснене дослідження, звісно, не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. До перспективних напрямів подальших досліджень вважаємо за доцільне віднести: використання новітніх технологій у здійсненні екологічної освіти, дослідження теорії та практики дистанційного впровадження екологічної освіти під час пандемії Covid-19.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що відображають основні наукові результати дисертації

1. **Поп О. Ю.** Неформальне екологічне виховання підлітків в Канаді на базі ботанічних садів, природних парків та центрів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2008. № 24. С. 112-120.

2. **Поп О. Ю.** З історії розвитку екологічної освіти в Канаді. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету. Серія педагогічна*. 2008. № 15. С. 86-89.

3. **Поп О. Ю.** Інтегровані навчальні програми в системі екологічної освіти Канади. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2008. № 24. С. 299-302.

4. **Поп О. Ю.** Удосконалення екологічної освіти школярів Канади на початку ХХІ століття». *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія педагогіка і психологія*. 2009. № 28. С. 258-262.

5. **Поп О. Ю.** Інтенсифікація шкільної екологічної освіти в Канаді. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету. Серія педагогічна*. 2009. № 3. С. 245-249.

6. **Поп О. Ю.** Екологічне виховання на уроках хімії в Канаді. *Науковий часопис педагогічного університету ім. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Випуск 33: збірник наукових праць / за ред. проф. В.П. Покася, В.С. Толмачової. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. С. 112-116.*

7. **Поп О. Ю.** Екологічне виховання на уроках іноземної мови в Канаді. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та інші]. Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. Випуск 40. С. 185-190.*

8. **Поп О.Ю.** Вплив освітніх екологічних програм, діючих в середніх школах Канади на знання й поведінку учнів та їхніх батьків. *Наукові записки Вінницького*

державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія педагогіка і психологія: Збірник наукових праць. 2014. Випуск 41. С. 432-437.

9. **Поп О.Ю.** Впровадження ціннісно-орієнтованого виховання як складової екологічної освіти в середніх школах Канади. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія педагогіка і психологія: Збірник наукових праць.* 2018. № 53. С. 212-215. (Індексується у наукометричній базі **INDEX COPERNICUS**).

10. **Поп О.Ю.** Професійна готовність вчителя до екологічної освіти учнів у школах Канади. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія педагогіка і психологія: Збірник наукових праць.* 2018. Вип. 19. Том 2. С. 187-190. (Індексується у наукометричній базі **INDEX COPERNICUS**).

11. **Поп О.Ю.** Провідні екофілософські концепції як теоретична основа екологічної освіти Канади. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій.* Херсон, 2019. № 16 С. 32-37. (Індексується у наукометричній базі **INDEX COPERNICUS**).

12. **Поп О. Ю.** Реалізація неформальної екологічної освіти учнів у середніх школах Канади. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій.* Херсон, 2020. № 20 С. 48-53. (Індексується у наукометричній базі **INDEX COPERNICUS**).

13. **Поп О. Ю.** Основні дефініції дослідження проблеми екологічної освіти в середніх школах Канади. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах.* Запоріжжя, 2020 № 69. С. 123-127. (Індексується у наукометричній базі **INDEX COPERNICUS**).

Статті в наукових іноземних періодичних виданнях

14. **Pop O. Yu.** Non-formal Environmental Education in Canada: the Role of Outdoor Educational Establishments. *European Applied Sciences*, 2013. Vol. 1, No 6. P. 97-99. ISSN № 2195-2183.

Наукові праці, що засвідчують апробацію результатів дисертації

15. **Поп О. Ю.** Принципи організації екологічної освіти в Канаді. *Хімічна та екологічна освіта: стан і перспективи розвитку: збірник матеріалів Української наук.-практ. конф., 25-26 вересня 2008 р. Вінниця: «Едельвейс і К», 2008. С. 15-16.*

16. **Поп О. Ю.** Природоохоронне виховання школярів в позашкільних навчальних закладах Канади. *Педагогіка та психологія: досягнення та перспективи: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 1 грудня 2012 р. К.: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2012. С. 15-16.*

17. **Поп О. Ю.** Місце екологічної освіти в шкільних навчальних програмах Канади. *Педагогіка і психологія: сучасні тенденції та чинники розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 1-2 лютого 2013 р. Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2013. С. 46-48.*

18. **Поп О. Ю.** Екологічне виховання підлітків засобами метафоризації в Канаді. *Педагогічні та психологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів*. Збірник наукових робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф., 12-13 квітня 2013 р. Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2013. С. 69-71.

19. **Поп О. Ю.** Екологічна освіта і поезія: канадський досвід. *Актуальні питання теоретичного та практичного розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук*. Збірник наукових робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 липня 2013 р. Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2013. С. 23-25.

20. **Поп О. Ю.** Історичні передумови становлення та розвитку екологічної освіти в Канаді. *Педагогіка та психологія: питання науки та практики*. Збірник наукових робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф., 6-7 вересня 2013 р. Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2013. С. 63-67.

21. **Поп О. Ю.** Шляхи реалізації формальної екологічної освіти в Канаді на сучасному етапі. *Теоретичні та прикладні аспекти розвитку науки*. III міжнар. наук.-практ. конф., 6-7 грудня 2017 р.: тези доповіді. Київ, 2017. С. 55-56.

22. **Поп О. Ю.** Роль та діяльність громадських природоохоронних установ у розвитку екологічної освіти в Канаді. *Психологія та педагогіка на сучасному етапі розвитку наук: актуальні питання теорії та практики*. міжнар. наук.-практ. конф., 15-16 грудня 2017 р.: тези доповіді. Одеса, 2017. С. 111-113.

23. **Поп О. Ю.** До питання про екологічне виховання у сімейному колі (досвід Канади). *Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 21-22 лют. 2020 р. Львів, 2020. С. 51-54.

Опубліковані праці, що додатково відображають наукові результати

24. **Поп О. Ю.** Екологічна освіта в курсі природничих наук в середніх школах Канади. *Проблеми романо-геманської філології: Збірник наукових праць*. Ужгород: ЗакДУ. 2010. С. 101-105.

25. **Поп О. Ю.** Методичні рекомендації «Рекомендації щодо впровадження ідей екологічної освіти Канади в український освітній простір». Вінниця. 2021. 53 с.

АНОТАЦІЇ

Поп О.Ю. Екологічна освіта підлітків у середніх школах Канади – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, МОН України. Вінниця, 2021.

У дисертації обґрунтовано актуальність проблеми розвитку екологічної освіти в Канаді. На основі аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових джерел та офіційних документів розкрито генезу розвитку екологічної освіти; окреслено передумови, що сприяли становленню системи екологічної освіти в Канаді, досліджено провідні еколого-філософські концепції щодо екологічного виховання учнів. На основі аналізу праць канадських освітян та вивчення їх досвіду щодо розвитку екологічної освіти

визначено основну тенденцію цього процесу - переорієнтацію шкільної освіти на освіту для сталого розвитку. Висвітлено провідні принципи модернізації змісту екологічної освіти, проаналізовано екологічну складову змісту освіти у нормативних освітніх документах провінцій Канади. Визначено зміст, форми і методи екологічної освіти школярів Канади. З'ясовано специфіку впровадження екологічної освіти за формами здобуття освіти: формальну, неформальну, інформальну. Визначено особливості взаємодії державних, громадських та освітніх установ у реалізації завдань екологічної освіти в роботі позашкільних навчальних закладів Канади. Установлено, що однією з провідних тенденцій у сучасній екологічній освіті Канади є посилення ролі сім'ї. Висвітлено способи вдосконалення еколого-професійної підготовки майбутніх учителів.

Виокремлено ідеї позитивного досвіду екологічної освіти школярів Канади з метою їх впровадження в освітньо-виховний простір України.

Ключові слова: Канада, екологічна освіта, освіта для сталого розвитку, підлітки, сталий розвиток.

Поп Е. Ю. Экологическое образование подростков в средних школах Канады - Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 Общая педагогика и история педагогики (011 – образовательные, педагогические науки). – Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, Министерство образования и науки Украины, Винница, 2021.

В диссертации обоснована актуальность проблемы развития экологического образования в Канаде. На основе анализа отечественных и зарубежных научных источников и официальных документов раскрыт генез развития экологического образования; обозначены предпосылки, способствовавшие становлению системы экологического образования в Канаде, исследованы ведущие эколого-философские концепции по экологическому воспитанию учащихся. На основе анализа работ канадских педагогов и изучения их опыта развития экологического образования определена основная тенденция этого процесса - переориентация школьного образования на образование для устойчивого развития. Освещены ведущие принципы модернизации содержания экологического образования, проанализирована экологическая составляющая содержания образования в нормативных образовательных документах провинций Канады. Определено содержание, формы и методы экологического образования школьников Канады. Выявлена специфика внедрения экологического образования по формам получения образования: формальную, неформальную, информальную. Определены особенности взаимодействия государственных, общественных и образовательных учреждений в реализации задач экологического образования в работе внешкольных учебных заведений Канады. Установлено, что одной из ведущих тенденций в современном экологическом образовании Канады является усиление роли семьи. Освещены способы совершенствования эколого-профессиональной подготовки будущих учителей.

Выделены идеи положительного опыта экологического образования школьников Канады с целью их внедрения в образовательно-воспитательное пространство Украины.

Ключевые слова: Канада, экологическое образование, подростки, устойчивое развитие, образование для устойчивого развития,

Pop O.Yu. Environmental education of adolescents in secondary schools in Canada. – Qualification academic paper, as a manuscript.

A thesis submitted for the degree of Candidate of Science in Pedagogy. Specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogics.– Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnytsia, 2021.

The dissertation is devoted to the problem of environmental education in Canada. The relevance of the problem of the development of environmental education in Canada is substantiated in the dissertation. Based on the analysis of domestic and foreign scientific sources and official documents, the genesis of the development of environmental education is revealed; the prerequisites that contributed to the formation of the environmental education system in Canada were outlined; leading environmental philosophical concepts on environmental education of students were investigated. Based on the analysis of the work of Canadian teachers and the study of their experience in the development of environmental education, the main trend of this process is determined – the reorientation of school education to education for sustainable development. The leading principles of modernization of the content of environmental education were highlighted, the environmental component of the content of education in the regulatory educational documents of the provinces of Canada was analyzed. The content, forms and methods of environmental education of Canadian schoolchildren are determined. The development of environmental education is highlighted by the forms of education: formal, non-formal, informal. The peculiarities of interaction between state, public and educational institutions in the implementation of environmental education tasks in the work of extracurricular educational institutions in Canada are determined.

It has been found that one of the leading trends in Canada's environmental education is the strengthening of the role of the family. The education of an environmentally conscious person can be provided only by the joint efforts of the family and the school. School environmental programmes have a positive impact on the development of environmentally sound behavior of both schoolchildren and their parents. The joint participation of children and their parents in environmental activities contributes to increasing environmental awareness, creating a conscious attitude towards the environment of young and adult generations.

The ways to improve environmental and vocational training of pre-service teachers have been highlighted. It has been established that the goal of environmental education at school can be achieved only if the environmental and vocational training of pre-service teachers is adequate. In the light of the historical analysis of the process of formation and development of environmental and pedagogical education, special attention is paid to the process of reorientation of pedagogical education towards sustainable development, which

means the mainstreaming of environmental education within the framework of teacher training.

The practical value of the obtained research results is that its conclusions and outcomes can be used in the process of formation of environmental education in Ukraine. The generalization of the research results is a system of ideas for studying the experience of environmental education in Canada. The research results can be used to update the content, forms and methods of all components of the education system of Ukraine.

The scientific novelty of the results obtained is that conditions that contributed to the emergence and development of environmental education in Canada in the second half of the 20th - early 21st century have been identified; a historical and retrospective analysis of environmental education in secondary schools in Canada has been carried out, the main stages of its development have been determined; a comprehensive study of the theoretical and methodological foundations of environmental education of secondary school students in Canada has been carried out. The goals of environmental education (to educate environmentally conscious and responsible citizens), tasks (accumulation of environmental knowledge, formation of environmental skills, promoting students' awareness of themselves as part of nature and formation of environmentally sound behavior), principles (interdisciplinary approach, local history approach, systematic and consistent learning; practical approach, consciousness and activity) have been defined. The content, forms and methods of implementing environmental education in secondary schools in Canada (field tours, interactive exhibitions, nature tours, role-play etc.) have been investigated; new original sources on the problem under study have been introduced into scientific circulation, in particular scientific works, educational and methodological support (curricula and plans, textbooks, etc.). The role of family environmental education in Canada as a foundation for the environmental culture of the younger generation has been explored. The conceptual and terminological apparatus of Canadian environmental school education has been refined. The theoretical (socio-historical and philosophical) foundations of environmental education in secondary schools in Canada, their evolution, relationship and influence on the formation of the goal and content of environmental education in Canada have been investigated. The role of non-formal environmental education and public environmental organizations in Canada in shaping the environmental outlook of secondary school students in Canada has been explored. Ways to improve pre-service and postgraduate environmental training of pedagogical specialists have been identified.

The practical significance of the research results is that the dissertation materials have been introduced into the educational process of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Volyn Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Khmelnytskyi National University, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lviv State University of Life Safety, National M.P. Dragomanov Pedagogical University.

The ideas of the positive experience of environmental education of Canadian secondary school students with the aim of their introduction into the educational space of Ukraine have been highlighted. The source base of the dissertation and the terminology used will be useful to other researchers in this field.

Keywords: Canada, environmental education, sustainable development, education for sustainable development, adolescents.